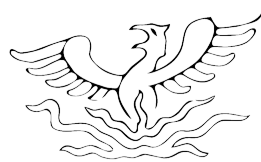

TIDSSKRIFTET FØNIX

*Irenæus, Det Nye Testamente og Grundtvigs mageløse opdagelse:
Apostolicitetskriteriets opkomst, betydning og genkomst*

MOGENS MÜLLER
professor emeritus, dr.theol.

FØNIX ARG. 2020, s. 187-202

Dette værk er licenseret under en Creative Commons-licens
CC BY-NC-ND 2.5 DK

www.foenix1976.dk

ISSN 2446-175X

Irenæus, Det Nye Testamente og Grundtvigs mageløse opdagelse: Apostolicitetskriteriets opkomst, betydning og genkomst

Indledning

DET BLEV IRENÆUS, der kom til at stå som skaberen af kirkens Bibel. Det skete ved, at han til den jødiske Bibel tilføjede en normativ samling kristne skrifter, som han ganske vist endnu ikke selv kaldte Det Nye Testamente. I modsætning til Justin påberåber Irenæus sig således ikke længere kun jødedommens hellige skrifter som Skrift med stort "S", men som den første kendte kristne teolog lægger han hovedvægten på en apostolsk, skriftlig overlevering. Han kan, som vi skal se det, et sted ligefrem tale om to skrifter.

Irenæus, der må være født engang i slutningen af 130'erne e.Kr. og er opvokset i Lilleasien, var ifølge Euseb (*Kirkehistorien* V 20,5-8) i sin ungdom i lære hos Polykarp af Smyrna, blev under Marcus Aurelius presbyter i Lugdunum (Lyon), for dér efter biskop Fotinus' død i 177/78 at overtage dennes embede. Efter en sen og usikker overlevering døde han som martyr omkring 200.

Irenæus er den mest betydningsfulde teolog i slutningen 100-tallet, og selv om noget af hans forfatterskab er gået tabt, har dog dét overlevet, der må have været hans hovedværk, nemlig fem bøger med en *Fremstilling og afvisning af den falskeligt såkaldte gnosis* (kort og godt: *Mod kætterne*) fra årene omkring 180. Desuden er det kun lidt yngre, mindre skrift *Bevis for den apostolske forkyndelse* (også kendt under den græske titel *Epideixis*) dukket op i nyere tid. *Mod kætterne* er kun delvis overleveret på sit oprindelige sprog, græsk, men hele værket foreligger i en efter alt at dømme pålidelig latinsk oversættelse. *Bevis for den apostolske forkyndelse*, som man troede var gået tabt, blev i 1904 fundet i en armensk oversættelse. På nær de to første bøger af *Mod kætterne* foreligger det hele i danske oversættel-

ser, selv om der for tredje og fjerde bogs vedkommende er tale om en noget bedaget gengivelse.¹ Foruden femte bog af *Mod kætterne* foreligger også *Bevis for den apostolske forkyndelse*² i en nyere oversættelse.³

Irenæus er som sagt den største kristne teolog i sidste del af 100-tallet, og det meste af litteraturen om ham gælder naturligt nok fortrinsvis hans teologi,⁴ som er det tidligste omfattende og originale forsøg på at tænke den kristne tro i sammenhæng med skabelsestanken, noget der ikke mindst blev en nødvendighed i det opgør med kætterne,⁵ der fandt sted i denne periode.

-
- 1 Grundtvig oversatte i form af tidsskriftartikler i 1827 femte bog af *Mod kætterne* under overskriften "Om Legemets Opstandelse og Deel i Guds Rige". Oversættelsen udkom i 1855 i bogform, nu med titlen *Kjødets Opstandelse og det evige Liv*, København: J.R.Møllers Forlag, og samme femte bog udkom i 1999 i en ny oversættelse ved Ulla Kiel og med indledning af Anders-Christian Jacobsen, København: ANIS. Desuden foreligger P.W. Christensen, *Irenæus om den ægte Christendom. Udvalgte Steder af første og anden Bog, samt hele tredje og fjerde Bog af Ovennævntes Værk mod Kætterne, fordanskede og forsynede med Anmærkninger og Indledning*, København: C.G. Iversens Forlag 1854. En oversættelse af første bog 1,1-8,5 optræder som Tillæg i Mogens Müller, *Gnostikerne og Bibelen. Ptolemæus og hans brev til Flora. Tekst & Tolkning 9*, København: Akademisk Forlag 1991, s. 74-102. I det følgende benyttes de foreliggende oversættelser, idet *Mod kætterne* citeres med romertal for bind, kapitel og afsnit med arabertal. Som tekstudgave er benyttet *Sancti Irenæi Episcopi Lugdunensis Libros quinque adversus Haereses I-II*, udgivet af W. Wigan Harvey, Cambridge 1867.
 - 2 Dette skrift forelå allerede i 1909 i en dansk oversættelse fra tysk ved Svend Aage Becker, men er siden udkommet i en oversættelse fra armensk ved Jes P. Asmussen, København: G.E.C. Gad 1970.
 - 3 For Irenæus' øvrige forfatterskab, se Euseb, *Kirkehistorien* V 20. I *Mod kætterne* fortæller Irenæus to gange om et skrift mod Markion, der angiveligt er undervejs (I 27,4 og III 12,12).
 - 4 Se hertil Holger Villadsen, *Nordisk Patristisk Bibliografi*. Bind 1: Systematisk afdeling, København: Books on Demand 2011, s. 145-150. Herhjemme fra foreligger alene én større monografi, nemlig en licentiatforhandling af den lærde præst Svend Aage Beckers (1875-1947), *O KANON THΣ ΑΛΗΘΕΙΑΣ. REGULA VERITATIS ELLER SANDHEDENS REGEL. Et Bidrag til Belysning af dette Udtryks Forekomst og Betydning hos Irenæos*, København: I Kommission hos G.E.C. Gad 1910. Nævnes skal dog også Anders-Christian Jacobsen, *Kødets opstandelse? Mennesket og målet hos Irenæus og Origenes*, København: ANIS 2002. En kort, instruktiv vejledning er Leif Grane, "Om at læse Irenæus. Et lærestykke om forholdet mellem genstand og metode i teologien", i samme, *Kristendommen i historien*, København: C.A. Reitzels Forlag 1997, s. 39-47; oprindelig i *Fønix* 10 (1986) s. 86-95.
 - 5 Som allerede Johannes Munck, "Billedet af Kætterne hos Irenæus", *Teologisk Tidsskrift* 5. Række, Bind 7, 1936 (FS J. Oskar Andersen) s. 203-218, påpeger det, opfatter Irenæus "Kætterne som en Enhed" (205). I lighed med Justin ser han også Simon Mager (ApG 7) som alle kætters fader (se *Mod kætterne* I 23; 27,4; III 4,3; 12,12; IV 33,3 og Justin, *Apologier* I 26,4-5) og regner ligesom ham med en *successio haeretica*, der rækker frem til samtidens kættere.

Tilblivelsen af det Nyt Testamente

I det følgende skal det dog gælde Irenæus' betydning som skaber af Det Nye Testamente og dermed en todelt kristen Bibel. I hans forfatterskab optræder ikke alene for første gang og med navns nævnelse de fleste af de skrifter, der siden kommer til at udgøre Det Nye Testamente. Derudover anvendes betegnelsen "Skrift" også om evangelierne og de øvrige senere nytestamentlige skrifter. Derved bliver denne "tilføjelse" til den eksisterende samling af hellige skrifter tildelt en tilsvarende status.⁶ Det kommer ikke mindst til orde, når Irenæus et sted kan tale om "hele den hellige Skrift, både profeterne og evangelierne (*universæ Scripturæ, et propheticæ, et Evangelia*", II 27,2), og når de sammen med bøger fra jødedommens Bibel kan optræde som "guddommelige skrifter" (*divinæ scripturæ*, II 35,4; III 19,2) eller "Herrens skrifter" (*scripturæ dominicæ*; II 35,4; V 20,2).

Til forskel fra hvad der er tilfældet i Justins skrifter, dominerer citater fra de kristne skrifter hos Irenæus. Det skyldes ikke mindst, at Irenæus' front ikke er vendt mod jøderne, hvor kampen selvfølgelig stod om forståelsen af Det Gamle Testamente. I mellemtiden er det den sande overlevering om Jesus, der er det centrale stridspunkt. I *Mod kætterne* udgør citater fra skrifter, der senere blev til Det Nye Testamente, således omkring to tredjedele af det samlede antal skrifthenvisninger, nemlig 1065 citater og allusioner til Det Nye Testamente mod "kun" 629 til Det Gamle Testamente.⁷ Irenæus kommer undervejs godt omkring i evangelierne, Apostlenes Gerninger, Paulus' breve med undtagelse af Filemonbrevet, hvad der vel er tilfældigt, men inklusive Pastoralbrevene (Timotheusbrevene og Titusbrevet), der her bevidnes for første gang. De katolske breve står til gengæld svagt. Hebræerbrevet og Jakobs Brev omtales ikke, mens breve af Peter nævnes ét sted (IV 9,2; jf. 16,5 og V 7,2, hvor citater fra 1 Pet. blot tillægges Peter), hvad der også gælder to af Johannesbrevene (nemlig 1 og 2 Joh. i III 16,5 og 8). Judasbrevet hverken nævnes eller citeres, hvorimod Johannes'

6 Hans Freiherr von Campenhausen, *Die Entstehung der christlichen Bibel*. Beiträge zur Historischen Theologie 39, Tübingen: Mohr (Siebeck), 1968, s. 220 n. 201, henviser her til, at ifølge J. Hoh, *Die Lehre des Hl. Irenäus über das Neue Testament*, 1919, s. 62, „kommt ἡ γραφή oder αἱ γραφαί "bei Irenäus etwa 135 mal vor, darunter 57 mal nur das Alte Testament treffend, ein paarmal nur das Neue Testament, sehr oft Altes und Neues Testament zusammen.“ Jf. overhovedet til det følgende Campenhausens Irenæus-fremstilling i dette i det hele taget fremragende værk, 213-244.

7 Denne tælling findes dels i von Campenhausen, *Die Entstehung*, s. 217 n. 190, med henvisning til Joh. Werner, *Der Paulinismus des Irenäus*, 1899, s. 7, dels i Becker, *O KANON THEΣ AΛHΘEIAΣ*, 166 og med samme henvisning til Werner, men med den nærmere specifikation, at de 626 falder på evangelierne, 53 på Apostlenes Gerninger, 324 på de paulinske breve og omkring 62 på andre nytestamentlige skrifter, idet der i denne tælling også indgår de i Harvey's index anførte formentlige citat-reminiscenser fra Hebræerbrevet (10), Jakobsbrevet (2-3), Judasbrevet (1) og 2. Petersbrev (1).

Åbenbaring spiller en vigtig rolle for Irenæus. Det er kun et par henvisninger til Hermas' Hyrde som "Skrift" (II 30,9; IV 20,2), der falder uden for det senere Nye Testamente.⁸

Justin (ca. 100-165), der virkede kun få årtier tidligere end Irenæus, røber ganske vist kendskab til eksistensen af fire evangelier, som han kalder "apostel-erindringer", en enkelt gang dog også "evangelier" (1. *Apologi* 66,3). Men for ham udspringer deres autoritet af at indeholde ord af Jesus, hvorfor det i virkeligheden bliver hans autoritet, der er tale om. For Justin er Skriften jødernes hellige bøger, som han citerer så udførligt fra i sin *Dialog med jøden Tryfon*, at der nærmest bliver tale om et kompendium.⁹ Om en kristen samling som et sidestykke til jødedommens Bibel bliver der ikke tale, selv om Justin ud over til evangelierne og måske – det er omstridt – også Apostlenes Gerninger ind imellem viser kendskab til Paulus' breve, uden at apostlens navn dog optræder, samt Johannes' Åbenbaring, der er det eneste skrift, hvor han nævner et forfatternavn (*Dialog med jøden Tryfon* 81,4).

I sin kamp mod gnostikerne og ikke mindst mod Markion og hans kristne "Bibel", der eksklusivt byggede på Paulus' autoritet, skaber Irenæus en kristen skriftsamling, der udtrykkelig henter sin autoritet ved at stamme fra apostlene eller mænd, der har stået apostle nær. For ham er alene den Jesus-overlevering troværdig, der indgår i apostolske skrifter. Som von Campenhausen har fremhævet det, så indtager apostlenes lære, som den fremgår af de fire evangelier og Apostlenes Gerninger, førstepladsen, når Irenæus inddrager den kristne overlevering. Først på andenpladsen følger Herrens taler og endelig på tredjepladsen Paulus' breve. Irenæus' Jesus er altså helt og holdent den Jesus, som figurerer i apostlenes reception.¹⁰ For Irenæus er der ikke nogen – hemmelig – ægte Jesus-overlevering *ved siden af*.

Havde Justin måske blandt andet undgået at nævne Paulus, fordi apostlen var Markions hovedvidne og i det hele taget hjemmelsmand for de fleste gnostikere, så kan man sige, at Irenæus tilbageerobrer ham. Således får Paulus også en anden plads i Irenæus' nye samling af hellige skrifter, end apostlen gør hos Markion, nemlig ved at optræde *sammen med og ved siden af* de øvrige apostle og aposteldisciple. Paulus' breve bliver en del af

8 Irenæus henviser også til 1. Klemensbrev og Polykarps Brev, men ikke som "Skrift" (III 3,3-4). Agrafer er overraskende sjældne i *Mod kætterne*; se dog I 20,2; V 33,3-4; 36,2.

9 Se hertil Mogens Müller, "Justin som bibelteolog", *Dansk Teologisk Tidsskrift* 81 (2018) s. 160-188 (s. 184-186).

10 Se *Die Entstehung*, s. 223-224, hvor det hedder: "Die Evangelien werden nicht als Quelle für Jesusworte ins Auge gefasst; sie sollen nur die Lehre „derjenigen Apostel“ belegen, „die das Evangelium niedergeschrieben haben“" (s. 224; det citerede er fra *Mod kætterne* III 5,1).

den apostolske overlevering. Havde Paulus og hans breve været oplevet som mistænkelige på grund af Markions og andre kætters brug, kan, som von Campenhausen har foreslået det, Lukas have givet Paulus troværdighed *et vice versa*, og desuden kan den omstændighed, at Irenæus inddrager Paulus' breve i en uforkortet skikkelse, igen have styrket deres stilling.¹¹

At Irenæus i denne sammenhæng som den første inddrager Apostlenes Gerninger i bestræbelsen på at fastholde den apostolske overlevering som kirkens autoritative grundlag, skal ikke tolkes derhen, at mens Lukas-evangeliet længe havde haft en autoritativ status som ét af de fire evangelier, var det først nu, at dets fortsættelse også fik en tilsvarende status. Tværtimod må man se Lukasskrifterne netop som et samlet udtryk for et tilsvarende forsøg på at skabe et modsvar til Markion og gnostikerne, hvad der selvfølgelig ikke bare forudsætter, men også er med til at sandsynliggøre en sendatering af dette forfatterskab.¹²

Irenæus og de fire evangelieskrifter

Irenæus gør ligefrem en dyd af nødvendigheden, når han hævder, at ingen af de fire overleverede evangelieskrifter kan stå alene. Kætterne kommer således ifølge Irenæus ikke mindst galt af sted ved, at de kun vil vide af ét af evangelierne. Naturligvis forstår Irenæus ikke evangelierne som resultater af en genskrivningsproces, men som selvstændige vidnesbyrd. Men det er altså tilsammen, i deres firstemmighed, at de fire evangelier

11 *Die Entstehung*, s. 211-212. Jf. desuden s. 236: "Lukas bestätigt Paulus, und Paulus bestätigt Lukas – eins greift ins andere." Og videre: Paulus-brevene er „hier zum ersten Mal mit anderen fassbaren Zeugnissen zusammengebracht, die die übrigen Apostel vertreten.“

12 Jens Schröter, "Die Apostelgeschichte und die Entstehung des neutestamentlichen Kanons. Beobachtungen zur Kanonisierung der Apostelgeschichte und ihrer Bedeutung als kanonischer Schrift", i Jean-Marie Auwers og Henk J. de Jonge (eds.), *The Biblical Canons*. Bibliotheca Ephemeridum Theologicarum Lovaniensium 163, Leuven: Leuven University Press 2003, s. 395-429, rummer en omhyggelig gennemgang af hele spørgsmålet om kanoniseringen af Apostlenes Gerninger. Men påfaldende nok drøftes dateringsspørgsmålet ikke, idet Schröter forudsætter den stadig fremherskende tidligdatering, hvad der også medfører en antedatering af det udviklingstrin, dobbeltværket repræsenterer. Det bliver synligt i konklusionen (s. 426): "Die Apg als "Konsensusdokument" des 1. Jahrhunderts wäre demzufolge, ca. 100 Jahre nach ihrer Entstehung, unter veränderten, aber analogen Bedingungen rezipiert worden, um auseinanderstrebende Deutungen auf das einheitliche Zeugnis der Apostel sowie des Paulus zu verpflichten." Se til en sen datering af Lukasskrifterne også Mogens Müller, "Luke – the Fourth Gospel? The "Rewritten Bible" Concept as a Way to Understand the Nature of the Later Gospels", i Sven-Olav Back & Matti Kankaanniemi (udg.), *Voces Clamantium in Deserto*. FS Kari Syreeni. Studier i exegetik och judaistik utgivna af Teologiska fakulteten vid Åbo Akademi 11, Åbo 2012, s. 231-242.

skænker sandheden. Irenæus kan ligefrem begrunde denne firhed, ganske vist med argumenter, der ikke virker overbevisende i dag (III 11,8). Ligesom der ikke kan være færre, kan der heller ikke være flere. Allerede derfor, men ikke kun derfor, må han afvise Sandhedens Evangelium (III 11,9) og Judasevangeliet (I 31,1).

Irenæus er desuden efter alt at dømme den, der ”opfinder” evangelist-symbolerne ved som den første at inddrage de fire væsener, der i Johannes’ Åbenbaring omgiver Guds trone og har lighed med henholdsvis en løve, en okse, et menneske og en ørn (Åb 4,7). De tilkendegiver angiveligt hvert enkelt skrifts egenart, dog åbenbart ikke mere, end at der i den følgende tid blev byttet lidt om på rollerne.¹³

Man kan konstatere, at Irenæus har et imponerende overblik over indholdet af og forskellene mellem de fire evangelieskrifter. Det kommer blandt andet til udtryk i, at han er i stand til nøje at opregne alt det i Lukasevangeliet, som dette skrift er ene om at fortælle, og som vi måtte mangle, hvis det ikke havde været der (III 14,3). Således skriver Irenæus ligefrem i *Mod kætterne* III 15,1: ”Maaske det og er derfor Gud har ladet Størstedelen af Evangeliet blive fremdraget netop ved Lukas, til uundværlig Brug for Alle, for at Alle, ved dernæst at lade sig veilede af hans Vidnesbyrd om Apostlernes Gerninger og Lærdom, samt ved at *fastholde Sandheds-Regelen uforvansket*, kunde blive frelste.” Derved udstrækker Irenæus Lukasevangeliets autoritet til også at omfatte Apostlenes Gerninger, som han citerer vidt og bredt fra.

En Bibel i to dele

Bruger Irenæus ikke entydigt betegnelserne Det Gamle Testamente og Det Nye Testamente om de to skriftsamlinger, der kom til at udgøre den kristne Bibel, så skaber han i hvert fald forudsætningerne for det. Således optræder de to betegnelser, hvoraf det første er foregrebet af Paulus i 2. Korintherbrev kapitel 3 vers 14, på samme måde, som ”evangelium” gør det i overskriften til Markusevangeliet. For ”evangelium” optræder her, formodentlig i forlængelse af Paulus’ sprogbrug i Romerbrevet kapitel 1 vers 1, på en sådan måde, at der kun er et lille skridt til forståelsen af det som betegnelse for et skrift, der indeholder evangeliet.

13 *Mod kætterne* III 11,8: Løven er Johannes, Lukas er oksen, Matthæus er mennesket og Markus er ørnen. Det er først med Hieronymus, at løven bliver Markus, ørnen Johannes.

Noget tilsvarende gælder et par steder i *Mod kætterne*, hvor ”den gamle pagt” og ”den nye pagt” optræder side om side på en måde, der gør det snublende nær at forstå betegnelserne om samlinger af skrifter.¹⁴ Irenæus er således så vidt vides den første, der kan lade de to betegnelser stå side og side i samme sætning. Og her står ”det gamle testamente” og ”det nye testamente” i forbindelser, der gør det nærliggende at gengive med ”skrifter, der er blevet til under den gamle pagts fortegn” og ”skrifter, der er blevet til under den nye pagts fortegn”.¹⁵

Det sker således i *Mod kætterne* IV 15,2, hvor Irenæus i en drøftelse af skilsmissebuddet lader Matthæus frikende Moses, der bekender den ene Gud, og som med tilladelsen til at skrive et skilsmissebrev udelukkende har blottet israelitternes hårdhjertethed og stridbare væsen (se Matt 19,3-9). Irenæus kan fortsætte: ”Og hvad med Sligt i den Gamle Pagt, naar selv i den Nye Apostlerne sees at gjøre det Samme, og af samme Grund (*Et quid dicimus de veteri testamento hæc? Quandoquidem et in novo Apostoli hoc idem facientes inveniuntur propter prædictam causam*)”, hvorefter der henvises til Paulus’ rådgivning i 1. Korintherbrev kapitel 7 (1 Kor 7,12.6.25.5). Lidt længere fremme siges det igen: ”Naar altsaa selv i den Nye Pagt gives Forskrifter, som ere Indrømmelser, grundede paa Apostlers Overbærelse ... (*Si igitur et in novo testamento, quædam præcepta secundum ignoscenciam Apostoli concedentes inveniuntur*).” De pågældende steder er den græske tekst gået tabt, og den latinske oversættelse har formodentlig med ”testamentum” begge steder gengivet et græsk διαθήκη.¹⁶

At Det Gamle og Det Nye Testamente siden hen blev betegnelser for den kristne Bibels to dele, er så meget mere forståeligt, som Irenæus ikke bare ”reelt benytter en ny-test. Skriftsamling”, men at denne også ”i alt Fald for hans Bevidsthed *ideelt* staar som et Hele ved Siden af og sammen med gl. Test.”¹⁷ Der er under alle omstændigheder kun et lille skridt til den

14 I ældre oversættelser som A. Cleveland Coxe’s i *The Ante-Nicene Fathers* (1884) bruges simpelt hen betegnelserne Old and New Testament, og tilsvarende gælder det om E. Klebbas i *Bibliothek der Kirchenväter* (1912), hvor der står Altes und Neues Testament.

15 Måske er der grund til at minde om den påfaldende omstændighed, at den opdeling af Bibelen i to selvstændige skrftsamlinger med hver deres titelblad, som vi i dag er vant til, ikke lader sig påvise i håndskriftoverleveringen. Det er først med Erasmus’ *Novum Testamentum omne* fra 1519, at dette sker for Det Nye Testaments vedkommende. Førsteudgaven, den tidligste udgave af et trykt, græsk Ny Testamente fra 1516, havde Erasmus endda givet titlen *Novum Instrumentum*. Se hertil Martin Karrer, ”Von den Evangelien bis zur Apk. Die Ordnung der Schriften in der Edition des Neuen Testaments“, i H.A.G. Houghton, D.C. Parker and H. Strutwolf (udg.), *The New Testament in Antiquity and Byzantium: Traditional and Digital Approaches to its Texts and Editing*. FS K. Wachtel, Arbeiten zur Neutestamentlichen Textforschung 52, Berlin: de Gruyter, 2019, s. 249-264 (s. 256-257).

16 Også andre steder bevidner en tilsvarende sprogbrug som f.eks. IV 32,1: ”om begge pagter (*de duobus Testamenti*)”.

17 Becker, *O KANON THΣ AAHΘEIAΣ*, s. 167-168.

sprogbrug, vi øjensynligt finder i Melitons brev om omfanget af jødernes samling af hellige skrifter (gengivet i Euseb *Kirkehistorien* IV 26,14), nemlig når han skriver om "Det Gamle Testaments bøger (τὰ τῆς παλαιᾶς διαθήκης βιβλία)".¹⁸ Denne sprogbrug lægger naturligt op til en tilsvarende betegnelse for den nye pagts skrifter. Melitons brev stammer fra nogenlunde samme tid som Irenæus' storværk. Men med Wolfram Kinzig forekommer det rigtigt at fastslå, at Det Gamle og Det Nye Testamente som betegnelser for den kristne Bibels to dele først er sikkert bevidnet hos Klemens af Alexandria og siden hos Tertullian, ganske vist kun fra og med sidstnævntes *Mod Markion* IV 1,1, hvor det optræder for første gang i hans forfatterskab, samt hos Origenes.¹⁹

Irenæus lever og virker ganske vist i en overgangstid, hvor han også stadig kan hævde, at profetien egentlig er tilstrækkelig "Skrift". Som han skriver i forbindelse med fortællingen om Filip og den etiopiske hofmand i Apostlenes Gerninger 8,26-40: Så snart hofmanden har fået udlagt det Esajas-sted, som han sad og læste (Es 53,7), kan Filip forlade ham: "Thi som Prophetens Lærling var han oplyst tilgavns (*præcatechisatus*), baade om Gud Fader og om Frelsens Orden; ikkun Guds Søns Komme havde han været uvidende om" (IV 23,2).

Irenæus mener dog også, at noget af Skriften har midlertidig karakter, når han kan hævde: "Omskærelsen og Gjerningsloven (*Lex operationum*) udfylder Mellemtiden" (IV 25,1). Alligevel beholder profetien sin betydning, selv om den har fundet sin opfyldelse: "Enhver Spaadom er, inden den bliver kjendelig paa sin Virkning, gaadefuld og tvivlsom for Mennesker. Men har den først fyldt sin Tid og opfyldt sig i Tiden, da er dens Udlæggelse klar og sikker. Derfor er Loven nuomstunder for Jøderne som et Sagn (*fabulæ similis*); thi dem fattes Hoved-Nøglen til alle dens Gjemmer: Christi menneskelige Komme" (IV 26,1).

18 Ifølge Wolfram Kinzig, "Καὶνὴ διαθήκη: the Title of the New Testament in the Second Century", *Journal of Theological Studies* new series 45 (1994) s. 519-544 (s. 528), er det ikke en given ting, at Meliton ikke her "refers to those books that contain the Old Testament, i.e. the old covenant, the covenant of God with Israel as opposed to the new covenant with the Church."

19 Se "Καὶνὴ διαθήκη", s. 529-532, hvor der også findes henvisninger til de relevante steder i disse tre forfatterskaber.

Apostelvidnesbyrdet

Under alle omstændigheder er det Irenæus' hensigt at etablere et kristent sidestykke til den gamle pagts skrifter, som skal bevise, dels at den kristne tro er foregrebet i forjættelsens form i jødedommens skrifter, dels at de samme skrifter stadfæster troen på, at den Gud, der har skabt alt, er Jesu Kristi fader. For at etablere en modvægt til ikke mindst Markion indfører Irenæus det apostolske vidnesbyrd som kirkens grundvold. Det bliver altså hos ham apostlene og deres disciple, der formidler den sande overlevering om Jesus Kristus. Der er ingen legitim vej *uden om* dem tilbage til Jesus selv. På den måde bliver de oprindelige apostle, der havde færdedes sammen med Jesus, dermed også dem, der kommer til at hæfte for Paulus. Ligesom ikke noget evangelieskrift kan stå alene, kan Paulus det heller ikke. Som Irenæus udtrykker sin forståelse i begyndelsen af tredje bog i *Mod kætterne*:

Thi Alherren har givet sine Apostler evangelisk Fuldmagt; ved dem er Sandheden, det er Guds Søns Lære, bleven os vitterlig, alt efter Herrens Ord til dem: *Hvo Eder hører, hører mig, og hvo Eder vrager, vrager mig og ham, som mig udsendte!* (Luk. 10,16). Vor Saliggjørelses Orden kjende vi jo ikkun gjennem dem, der først mundtlig have forkyndt og dernæst, efter Guds Villie, skriftlig overantvordet os Evangeliet som vor Troes Grundvold og Pille (III slutningen af Forord og begyndelsen af kapitel 1).

Ved denne opkobling på apostelvidnesbyrdet kommer Irenæus fri af enhver skriftlig eller mundtlig overlevering, der vil springe apostelkollegiet over og referere direkte til Jesus selv. På den måde grundlægger Irenæus den kristne skriftsamling som *en frelseshistorisk foranstaltning*. Samtidig selvstændiggør han kirken i forhold til denne skriftsamling. For det er kirken, der sidder inde med den troværdige overlevering, ja med sandheden. Som han skriver i III 4,1, så findes sandheden ”i Kirken, i hvis rige Gjemme Apostlerne har nedlagt Alt hvad der hører Sandhed til; af hvis Kildevæld enhver kan øse livsens Drik, og som er Indgangen til Livet, medens alle de Andre ere Tyve og Røvere.” Irenæus fortsætter med at spørge: ”Og hvad da om Apostlerne slet intet Skriftligt havde efterladt os, maatte man ei i saa Fald rette sig efter hvad den Meddelelse bestemte, hvilken de mundtligt havde givet dem, i hvis Hænder de betroede Menighederne?” Det er selvfølgelig et rent retorisk spørgsmål.

Skriften er ikke en nødvendighed

Kirken kan altså udmærket eksistere uden Skriften: ”Denne Bestemmelse vedkjende sig mange raae Folkefærd, som troe paa Christus; uden at eie Sort paa Hvidt, bevare de samvittighedsfuldt Saliggjørelsens Orden og den oprindelige Meddelelse, indskreven af den Hellig Aand i deres Hjerter.” Irenæus anbringer på dette sted en kort sammenfatning af troen på Gud Fader og på Kristus Jesus, Guds søn, og konkluderer: ”De Folk, der uden Skrift har tilegnet sig denne Tro, kan vistnok ikke tale for sig som vi, og ere forsaavidt raae; men hvad Tænkemaade og Handel og Vandel angaaer, da ere de, i kraft af Troen, sande Viismænd, Gud velbehagelige og, i deres Forhold til Næsten, retskafne, kydske og vise”, og, hvad der er vigtigt i Irenæus’ sammenhæng, desuden immune over for kætternes eventyr (se III 4,2).

Selv om der selvfølgelig er tale om en tænkt tilfælde, er de kristne skrifter altså ifølge Irenæus først og fremmest et praktisk hjælpemiddel til efter deres død at fastholde den mundtlige forkyndelse, som apostlene i sin tid lagde stemme til, og for Irenæus er der da heller ingen tvivl om, at der er fuld overensstemmelse mellem deres mundtlige prædiken og den nedskrevne overlevering. Det svarer også til, at Irenæus lægger stor vægt på ”fødekædens” pålidelighed og konsekvent nok derfor er den første til at beskæftige sig med en *successio apostolica*, der ikke bare skal garantere den sande overlevering, men også at der ikke derud over eksisterer hemmeligheder.²⁰ Som Irenæus skriver:

Hvad nu *Apostlernes mundtlige Meddelelse angaaer*, da er denne vitterlig for al Verden og til Eftersyn i hver Menighed for hvem der ønsker at faae Øie paa Sandheden. Vi kan tilmed opregne de af Apostlerne trindt i Menighederne indsatte Biskopper og disses Eftermænd lige ned til vore Dage. Men i denne kreds har man aldrig ført eller hørt en Lære som den, Kjætterne snakke om. Og dersom Apostlerne havde kjendt visse forborgne Hemmeligheder og inden lukte Dørre eller bag Andres Ryg foredraget disse for ”de Fuldkomne”; da vilde de dog vel snarest deri have indviet de Mænd, i hvis Hænder de betroede Menighederne. Disse deres Eftermænd, hvem de satte paa deres egen Lærestol, ønskede de jo dog vel al mulig Fuldkommenhed og Ulastelighed, vel vidende, at eftersom Disse enten bar sig vel

20 Jf. hertil f.eks. Einar Molland, ”Irenæus og *successio apostolica*”, *Festskrift til Jens Nørregaard den 16. Maj 1947*, København: G.E.C. Gad, 1947, s. 157-176. Det centrale belæg er det nedenfor citerede *Mod kætterne* III 1-3.

ad eller kom galt afsted, vilde det blive til megen Baade eller til stor Skade.

Det vilde nu blive for vidtløftigt, i en Bog som denne, at opregne Bisperækkerne i hver enkelt Menighed. Vi skulde desaaarsag blive staaende ved den store, ældgamle, almindelig bekjendte Menighed i Rom, bragt paa Fode og sat i Skik af de to navnkundigste Apostler: *Peder og Paulus*. At nævne denne Menigheds af Apostlerne modtagne Meddelelse og for Mennesker bevidnede Tro, nedarvet i Bisperækken indtil vore Dage, vil være nok til at beskæmme Alle dem, der af hvilken som helst Grund, være sig Selvklogskab eller Forfængelighed, eller Vrangvillighed eller Blindhed, udtømme sig i unyttige Gisninger desangaaende. Hvad der nemlig gjælder om denne Menighed, maa ifølge sammes vældige Rang gjælde om hver anden Menighed hvor som helst, i hvis troende Kreds Apostlernes Meddelelse er bleven bevaret (*Mod kætterne* III,1-2).

Vi kan konstatere, at Irenæus her tillader en stor mangfoldighed i enkelthederne, blot der, som det også fremhæves i det umiddelbart følgende, ingen mislyde er i grundtonen, nemlig at himlens og jordens skaber er identisk med Jesu Kristi fader.

Irenæus bekræfter i *Mod kætterne* også sin nye skriftsamplings status af autoritativ helligskrift ved som den første at underkaste steder i den en mere eller mindre udførlig fortolkning. Den mest omfattende eksegesi fører han på 1. Korintherbrev kapitel 15 vers 50 i *Mod kætterne* V 9 og de følgende kapitler.²¹ Man fornemmer her tydeligt, at Irenæus har haft store problemer med at få udsagnet om, at ”kød og blod arver ikke Guds rige” til at sige, om ikke det modsatte, så i hvert fald noget andet end det, Paulus helt åbenbart mente. Men dette er ikke det eneste eksempel på ”nytestamentlig” eksegesi.²²

Sandhedens regel eller trosreglen

Irenæus' selvstændiggørelse af kirken i forholdet til Skriften, nu også forstået om kirkens egen samling, har om ikke skabt, så i hvert fald styrket behovet for et ”ståsted”. Et sådant blev for ham den ”sandhedens mål(estok)” (καὼν τῆς ἀληθείας) eller den *regula fidei*, ”trosregel”, som

21 Jf. hertil Jacobsen, *Kødets opstandelse?* s. 68-81.

22 Se f.eks. *Mod Kætterne* III 7 (2 Kor 4,4); 8 (Matt 6,24); IV 6 (Matt 11,27); V 30 (Åb 13,18).

han går over til at benævne den i *Bevis for den apostolske forkyndelse*, begreber hos Irenæus, der naturligt nok har påkaldt sig fortolkernes store interesse.²³

Flere steder sammenfatter Irenæus sin overordnede opfattelse i helt korte formuleringer som f.eks. i Forord til femte bog, hvor han skriver om de forrige bøger: ”Jeg har ... fremlagt sandheden og ført kirkens evangelium frem i lyset. Det er – sådan som jeg har påvist – det som profeterne først har forkyndt, og som Kristus har fuldendt, og apostlene har overleveret uforfalsket. Kirken har modtaget det fra dem, og som den eneste over hele verden bevarer den det og bringer det videre til sine børn.”²⁴ Det begyndte således med ”Sandheden” som en levende og selvberørende magt i skikkelse af Guds frelseshandlinger i verden.²⁵ Og denne ”Sandhed” udfoldede sig dels – kort – i trosreglen, dels – langt udførligere – i apostlenes skrifter, så der er ikke plads til nogen uoverensstemmelse, hvorfor de heller ikke kan spilles ud mod hinanden.

Irenæus’ trosregel og Grundtvigs mageløse opdagelse

Det kan ikke undre, at Grundtvig efter en periode at have delt en i samtiden udbredt foragt for Irenæus, blandt andet på grund af dennes optagethed af Johannes’ Åbenbaring, efter et selvstudium af hans skrift i 1823 følte sig voldsomt tiltalt af ham, hvad der altså i 1827 førte til udgivelsen af en oversættelse af femte bog af *Mod kætterne*. Ind imellem de to årstal falder tilmed 1825 som året, hvor Grundtvig gjorde sin såkaldte ”mageløse Opdagelse”, nemlig at menigheden var forud for Skriften, hvorfor kirkens stå-

23 Jf. hertil selvfølgelig Becker, *O ΚΑΝΩΝ ΤΗΣ ΑΑΗΘΕΙΑΣ*, s. 12-98 og s. 99-115, der er en ”eksegetisk Undersøgelse af de Tekst-Sammenhænge, hvor Irenæos bruger Udtrykket ”Sandhedens Regel”” i *Mod kætterne* og trosreglen i *Bevis for den apostolske forkyndelse*. Beckers store undersøgelse er ikke mindst et forsøg på at umuliggøre Grundtvigs og hans tilhængeres forståelse af trosreglen som dåbsbekendelsen. Se f.eks. s. 199, s. 206-208, s. 222 og s. 260.

24 Se for lignende sammenfatninger *Mod kætterne* I 10,1; 22,1; III 1,1; 4,2; 11,1 og IV 33,7 samt *Bevis for den apostolske forkyndelse*, 3, 6 og 98,

25 Jf. Campenhausen, *Die Entstehung*, s. 214: ”Die Wahrheit ist in der Kirche vom Ursprung lebendig; sie vergegenwärtigt sich in ihr gleichsam aus eigener Kraft und geht ihr niemals verloren. Das Vertrauen zur Kirche und zu ihrem Wort ist in Irenäus noch ungebrochen da, und von hier aus gesehen, brauchte er kein Neues Testament.“ Jf. desuden f.eks. Bengt Hägglund, ”Die Bedeutung der „regula fidei“ als Grundlage theologischer Aussagen“, *Studia Theologica* 12 (1958) s. 1-44, Irenæus-afsnittet s. 4-19, hvor konklusionen lyder: ”In dem Begriff „regula veritatis“ bei Irenäus liegt also in erster Hand ein Hinweis nicht auf das Formular des Taufbekenntnisses, nicht auf die Bücher der heiligen Schrift, nicht auf die kirchliche Lehrüberlieferung als Auslegung des Symbols, sondern die Wahrheit selbst, d.h. auf die durch den Geist Gottes geschehene Offenbarung der Heilsordnung“ (s. 19).

sted ikke kunne være Skriften,²⁶ men ifølge Grundtvig måtte være dåbsbekendelsen. Så selv om biskop H.L. Martensen (1808-1884) nok kunne have ret i, at tanken om, at kirken var der før Det Nye Testamente,²⁷ forud for Grundtvig havde figureret hos G.E. Lessing (1729-1781) i skikkelse af hans "traditionshypotese", så er der gode grunde til med Anders-Christian Jacobsen at tro, at Grundtvig har fundet sin væsentligste inspiration ved at læse Irenæus.²⁸ Det betyder ikke, at Grundtvig ikke har kendt Lessings tanker om en bekendelse, der lå forud for Det Nye Testaments skrifter. Men hvor Lessings interesse i en *regula fidei* lå i at finde en "urkristendom", der var ældre end apostlenes skrifter og derfor et sandere udtryk for, hvad det

26 Jf. Grundtvigs senere helt klare afvisning af at lægge Skriften til grund for troen i artiklen "Om det Ny Testamente i Grundsproget eller Om Alcalá-Texten og Bibel-Kritiken", i Jacob Christian Lindbergs *Nordisk Kirke-Tidende* 5 (1837. Nr. 52-55) sp. 817-831; sp. 833-848; sp. 849-864; sp. 885-898. Citatet er fra sp. 827, og kursiveringerne erstatter Grundtvigs spatieringer: "Vist nok har *Kritiken* gjort os det *umueligt at grunde Kirken paa og udlede Troen af Bibelen*, men *Aanden* har jo ved Apostelen *Paulus* bestandig forbudt os at lægge *anden Grundvold* end den som er lagt fra Begyndelsen: før det Ny Testaments *Kirkebog blev til*, og alle Apostlernes *Skrifter forudsætte jo Troen* hos deres Læsere, saa det var en daarlig Skrifteklogskab at ville mod Skriftens Forbud udlede Troen deraf." I en først for nylig offentliggjort kladde til denne artikel (se Jette Holm, "N.F.S. Grundtvig: "Om det Ny Testamente i Grundsproget eller Om Alcalá-Texten og Bibel-Kritiken". Tekstkritisk og kommenteret udgave", *Grundtvig-Studier* 68 (2017) s. 11-56. Citatet er fra s. 28, og igen erstatter kursiveringerne Grundtvigs spatieringer) optræder tilmed den helt klare formulering: "det *Ny Testamente* har fra Arildstid været de *Christnes Kirke-Bog*, skrevet *af Christne til Christne*."

27 Se Martensen, *Til Forsvar mod den saakaldte Grundtvigianisme*, Kjøbenhavn: C.A. Reitzels Boghandel 1863, 6. Oplag 1874). Indflydelsen fra Lessing kunne i givet fald også være formidlet gennem Johann Ferdinand Delbrück (1772-1848) og hans trebindsværk *Christentum. Betrachtungen und Untersuchungen* (Bonn 1822-1827), af hvis bind 2, *Philip Melanchthon als Glaubenslehrer I* (1826) Grundtvig ligefrem oversatte og i 1827 udgav et uddrag af i "Om den Apostolske Troes-Bekendelse som christelig Troes-Regel", *Theologisk Maanedsskrift* 10 (1827) s. 122-142, med tilføjede noter og kommentarer s. 142-150. Heri refereres Lessings opfattelse udførligt og med fuld tilslutning, men uden at Irenæus spiller nogen særlig rolle. At Grundtvig først skulle have stiftet bekendtskab med Lessings forståelse ved denne lejlighed, forekommer dog ikke sandsynligt. Frederik Helweg (1816-1901) påpegede i hele to svar til Martensen ("Lessing og Grundtvig i lidt anden Belysning end en Martenske", *Dansk Kirketidende* Nr. 46 (1863) spalte 735-744 (også udsendt som særtryk, Kjøbenhavn: Karl Schönbergs Forlag 1863), og *Lessing og Grundtvig. En besvarende Undersøgelse*, Kjøbenhavn: Karl Schönberg 1863, at det her ikke blot drejede sig om, hvem der kom først, men om at se, at det for Grundtvig var helt afgørende, at det er den tilstedeværende, gennem hele kirkehistorien bevidnede, levende kirke, der konstituerer kontinuiteten med dette udgangspunkt. I ingen af Helwegs svar så meget som nævnes Irenæus.

28 Se "Introduktion til Irenæus' liv, forfatterskab og teologi", i Ulla Kiel og Anders-Christian L. Jacobsen, *Irenæus. Mod kætterne*, s. 9-85, afsnittet "Irenæus og Grundtvig", s. 72-82. Jf. dog desuden Anders-Christian Jacobsen, "Afgrænsningen mellem sand og falsk skrifttolkning hos Irenæus og Grundtvig", *Grundtvig-Studier* 48 (1997) s. 29-52, der blandt andet uddyber indflydelsen fra Irenæus.

var, Jesus havde bragt,²⁹ dér anfægter Grundtvig, at der er tale om et rent historisk spørgsmål. Han vil ikke som Lessing vide af nogen "Jesu religion", der gik forud for og adskiller sig fra den kristne religion, men forudsætter troens forhold til "Sandheden" som en levende og livgivende magt. Til forskel fra Grundtvig, der ville lade trosbekendelsen gå tilbage til Jesus selv,³⁰ lader Irenæus dog sin *regula fidei* stamme fra apostlene, dvs. den kirke, der altså for ham takket være en apostolsk succession alene står som garanten for den sande overlevering.

Irenæus' bedrift

I sin konstruktion af en særlig kristen Bibel adskiller Irenæus sig på i hvert fald to væsentlige punkter afgørende fra Markion (ca. 80 til ca. 150 e.Kr.), der ellers med stor sandsynlighed er den første, der skabte en særlig kristen skriftsamling, og som desuden ser ud til at have benævnt den Det Nye Testamente.³¹

Markions bibel bestod af en evangeliedel og 10 Paulus-breve, nemlig dem, vi kender, med undtagelse af Pastoralbrevene, der formodentlig endnu ikke var skrevet på dette tidspunkt. Irenæus var den første til at identificere Markions evangelium med et forkortet Lukasevangelium (*Mod kætterne* I 27,2; III 12,12), en anklage, der siden blev gentaget og uddybet af Tertullian (død o. 220), som virkede umiddelbart efter Irenæus (se især *Mod Markion* IV 2). Markion hævdede desuden, at hans evangelium var det, som Paulus kaldte "sit" i Romerbrevet (Rom 2,16). Som det var tilfældet med Lukasevangeliet, skal Markion ifølge Tertullian også have "renset" Paulus' breve for mindelser om Det Gamle Testamente.

29 Det er Stefan Alkiers fortjeneste i *Urchristentum. Zur Geschichte und Theologie einer exegetischen Disziplin*. Beiträge zur Historischen Theologie 83, Tübingen: Mohr (Siebeck) 1993, at have afdækket hele den ideologi, der skjuler sig bag betegnelsen „urkristendom“ som det, der går forud for den apostolske forkyndelse.

30 Heri havde Grundtvig for øvrigt en meningsfælle i Delbrück, der – i Grundtvigs oversættelse – i forlængelse af Lessings opfattelse hævdede, "at Kirken virkelig, i de første tre Aarhundreder, søgte Kilden, til sine uforanderlige, uden al videre Beviis fuldgyldige (keines Beweises fähigen und bedürftigen) Grund-Lærdomme, i en, Apostlerne umiddelbart af Christus meddeelt Troes-Regel, af hvis Indhold hele deres mundtlige og skriftlige Undervisning maatte udledes" (s. 124).

31 Således hævder Kinzig, "Καὶνὴ διαθήκη", 536, på grundlag af en gennemgang af tekstmaterialet, at "there is strong evidence pointing to the conclusion that Marcion gave his Gospel and *Apostolos* the overall name 'New Testament'." Jf. s. 538: "Hence *Marcion himself* probably spoke explicitly of the opposition of the 'New Testament' and the 'Old'."

Men måske var Lukasevangeliet og Apostlenes Gerninger slet ikke skrevet endnu, da Markion skabte sit "evangelium". For Irenæus' og Tertullians anklage forudsætter, at forfatteren til Lukasevangeliet og Apostlenes Gerninger virkelig var Paulus' rejseledsager og medarbejder, hvor vi i dag har gode grunde til at datere tilblivelsen af dette dobbeltværk til et godt stykke inde i 100-tallet.³² Det kan derfor slet ikke udelukkes, at Markions evangelium er blandt de forgængere, som forfatteren til Lukasevangeliet hentyder til i sit forord (Luk 1,1).

Irenæus tager altså udfordringen op fra Markion, når han som den tidligste kirkelige teolog³³ etablerer en autoritativ kristen skriftsamling. Til forskel fra Markion skaber Irenæus den imidlertid for det første udtrykkelig som *et sidestykke* eller måske rettere: *som en udvidelse, et supplement* til den, der allerede foreligger, Det Gamle Testamente. For det andet tilskriver Irenæus den apostelgenerationen, hvorved han får kirken med ind i billedet som bærer af selve Sandheden. Som han kort og godt udtrykker det (III 24,1): "Thi hvor Kirken er, der er Guds Aand, og hvor Guds Aand er, der er Kirken, og med den al Naade i Aandens Sandhed" (*Ubi enim Ecclesia, ibi et Spiritus Dei; et ubi Spiritus Dei, illic Ecclesia, et omnis gratia; Spiritus autem veritas*).

Når der er grund til at fremdrage Irenæus som skaberen af kirkens Nye Testamente, er det ikke mindst for at konstatere, at denne "kristne" del af kirkens Bibel faktisk i princippet forelå allerede inden år 200. Så når det i den almindelige fortælling først er med Alexandria-biskoppen Athanasius' 39. påskebrev i 367, at vi for Det Nye Testaments vedkommende får opregnet de 27 skrifter, som det også i dag består af, så er det selvfølgelig formelt rigtigt. Men det er, fordi spørgsmålet om Det Nye Testamente derved i første række gøres til et spørgsmål om denne skriftsamlings omfang, dens antal af skrifter.³⁴ Lader man det i stedet primært være et spørgsmål om

32 Se hertil Francis Watson, "Reception and Corruption: Tertullian and Marcion in Quest of the True Gospel", i Jesper Høgenhaven, Jesper Tang Nielsen og Heike Omerzu (red.), *Rewriting and Reception in and of the Bible*. FS Mogens Müller. Wissenschaftliche Untersuchungen zum Neuen Testament 396, Tübingen: Mohr Siebeck, 2018, s. 271-287.

33 Jf. Campenhausen, *Die Entstehung*, s. 218.

34 Faktisk kan man påstå, at spørgsmålet om omfang i den lutherske kirke først faldt til ro, da Luther, efter i sit September-testamente fra 1522 at have sat Hebræerbrevet, Jakobsbrevet, Judasbrevet og Johannes' Åbenbaring uden for nummer og bagerst, senere igen gav dem nummer, uden dog at ændre på deres i forhold til rækkefølgen i Erasmus' *Novum Testamentum* nye placering, som de stadig har i Luther-Bibelen. Se Mogens Müller, "Luthers bibeltekst – en luthersk bibeltekst", i Martin Friis, Mette Bundvad, Mogens Müller og Gitte Buch-Hansen (red.), *Bibelen og Reformationen*. Forum for Bibelsk Eksegese 20 (kun udgivet som e-bog; København: Det Teologiske Fakultet i samarbejde med Eksistensen Akademisk 2017) s. 35-55.

selve fænomenet, nemlig en selvstændig, autoritativ kristen skriftsamling ved siden af, eller rettere: i forlængelse af den man havde med sig fra jødedommen, stiller sagen sig altså anderledes.

Slutning

Da der først eksisterede et Nyt Testamente som et særligt kristent tillæg til jødedommens Bibel, betød det blandt andet, at den *interpretatio christiana*, som var med til at konstituere et særligt Kristus-troende fællesskab, først inden for jødedommen, snart efter, med Paulus, også åbent for ikke-jøder, fik et fikseret nedslag. Det skete altså som vist her med Irenæus i forbindelse med hans opgør med Markion og de gnostiske ”kættere”. Hans hensigt var så langt fra at skabe noget nyt, som han mente netop derved at fastholde kirkens oprindelige grundvold: Den apostolske forkyndelse, som i princippet kunnet have levet uden at blive skriftligt nedfældet. Det livgivende lå ikke i bogen eller bogstavet, men i den ånd, der skabte og bar kirken. Det var den opfattelse, der genopstod med Grundtvigs mageløse opdagelse i 1825, også selv om den livgivende sandhed hos Irenæus ikke lader sig identificere med trosbekendelsen. *Tertium comparationis* mellem de to er, at der er noget, der går forud for og ligger uden for Skriften.

Denne ”viden” om Det Nye Testaments tilblivelse hører med til forståelsen af denne skriftsamplings egenart, der kun alt for let, da den først forelå, fortøner sig i en opfattelse af den som selve åbenbaringen. Det må desuden indgå i en teologisk brug af denne skriftsamling. At der så i Irenæus’ Nye Testamente endnu manglede nogle enkelte af de skrifter, der siden kom med på listen, betyder ikke noget i denne sammenhæng, hvor det ikke er omfanget, men karakteren af skriftsamlingen, det handler om. Men Irenæus skabte med sit Nye Testamente også et fikseret ståsted i forhold til det, der derved blev Det *Gamle* Testamente, og indbyggede derved den vanskelige *balancegang* mellem den kristne Bibels to dele, der siden i meget forskellige skikkelser har været en af de helt store og stadige udfordringer i kristen teologi.